

نام او محمد بن محمد بن نعمان، کنیه وی ابوعبدالله و لقبش شیخ مفید است...



نام او محمد بن محمد بن نعمان، کنیه وی ابوعبدالله و لقبش شیخ مفید است.

شیخ مفید در تاریخ 11 ذی‌قعدة سال 336 هجری در شهری بنام عکبرا بدینا آمد. عکبرا در 10 فرسخی بغداد قرار دارد. و چون بغداد در آن زمان مرکز علم و دانش بشمار می‌آمد. لذا شیخ مفید نیز از مسقط‌الراس خود به آنجا مهاجرت کرد، و در بغداد از محضر اساتید بزرگ و فقهاء زمان خویش بهره‌مند گردید، و این يك حقیقتی از علمای بزرگ ماست که هیچوقت محدود به زمان نبودند و همیشه بسوی علم و فضیلت در حرکت و تکاپو بودند و هر گاه آوازه فقیهی و دانشمندی را می‌شنیدند خود را به او رسانیده و از محضرش بیشترین استفاده را می‌نمودند.

شیخ مفید از چهره‌های بسیار درخشان شیعه در جهان اسلام است و او را به حق می‌توان استاذ الفقها و المتکلمین نامید. او اولین کسی است که روش استدلال صحیح و منطقی و راه و رسم مناظره و محادته را به شاگردانش یاد داد. علم اصول فقه را که در استنباط احکام مورد نیاز بود و پیش از او نیز بحث آن کم و بیش معمول بوده بصورت دلپذیر و جامعی در آورده و مسائل متفرقه آنرا جمع‌آوری کرده و پس از تجزیه و تحلیل قواعد اصولی را به سبک منظم و مرتبی تدوین کرد. ابویعلی جعفری که داماد شیخ مفید است می‌گوید: مفید شبها مختصری می‌خوانید باقی را به نماز یا مطالعه یا تدریس یا تلاوت قرآن مجید می‌گذرانید.

آرای بزرگان ما

هنگامی که چشمها بخواب رفته بود مطالعه می‌کردند و از مکتب اهل بیت بیشترین بهره را در دل شب می‌بردند و پس از يك خواب کوتاه مدت به نماز و نیایش به درگاه حضرت ذوالجلال بر می‌خواستند و با تلاوت قرآن فضای وجودشان را از فیوضات الهی عطرآگین می‌ساختند و درست همانگونه که خداوند پیغمبرش را به شب زنده‌داری و عبادت در شب فرا می‌خواند، آنان نیز از این دستور خداوندی تبعیت می‌کردند: قم اللیل الا قليلا نصفه او انقص منه قليلا او زد علیه و رتل القرآن ترتیلا (1) شب را به نماز و طاعت خدا برخیز مگر کمی که نیمی از شب یا اندکی کمتر یا بیشتر از آنرا به استراحت بپرداز و به تلاوت آیات قرآن مشغول باش.

چقدر قرآن از آنها جالب یاد می‌کند آنگاه که می‌فرماید: تتجا فی جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم خوفا و طمعا (2) شبها پهلو از بستر خواب حرکت دهند (و در دل شب) خدای خود را با بیم و امید بخوانند. و در آیه دیگر آمده است: کانو قليلا من اللیل ما یهجعون و بالاسحار هم یستغفرون (3) اندکی از شب را به خواب رفته و در سحرگاهان آنها (از درگاه خدا) آمرزش می‌خواستند.

و این بسیار نزد خدا ارزشمند است که مؤمن سحرگاهان خواب را بر خود حرام کرده چشم از راحتی و آسایش ببوشاند و به یاد خدا نماز و نیاز کند و در حالتی که بین خوف و رجا قرار دارد دعا کند قرآن بخواند و خلاصه با خالق و آفریدگارش سخن بگوید و از او سخن بشنود که دعا خواندن با خدا سخن گفتن است و قرآن خواندن سخن خدا را شنیدن.

شخصیت و مقام علمی شیخ مفید

شیخ مفید از چهره‌های بسیار درخشان شیعه در جهان اسلام و یکی از مرزبانان نستوه و استوار دژ محکم اسلام است. شیخ طوسی که خود یکی از شاگردان شیخ مفید است در کتاب فهرست چنین می‌گوید: محمد بن محمد بن نعمان مکنی به ابی عبدالله و معروف به ابن المعلم از متکلمین شیعه است که در زمان او ریاست شیعه به او منتهی شد و در علم و صناعت کلام مقدم بر دیگران بود. در فقه نیز سرآمد فقهای زمان بوده مردی سریع‌الانتقال و با فطانت و حاضر جواب بود و او نزدیک به دویست جلد کتاب کوچک و بزرگ تالیف کرده. (4) نجاشی می‌گوید: فضیلت او در فقه و کلام و روایت و وثاقت و علم مشهورتر از آن است که توصیف شود. (5) علامه حلی می‌گوید: او از بزرگترین مشایخ شیعه و رئیس و استاد آنهاست و هر که پس از او آمده از علم او استفاده کرده است. (6) و از علمای بزرگ اهل سنت ابن حجر در کتاب لسان المیزان می‌گوید: او عالم شیعه و دارای تالیفات بسیاری است که به دویست کتاب می‌رسد. مردی بود بسیار زاهد و با خشوع و حریص در فراگرفتن علم و دانش، گروه زیادی از او استفاده علمی کردند. (7) و ابن کثیر در البدایه و النهایه می‌گوید: محمد بن محمد بن نعمان ابوعبدالله معروف به ابن المعلم بزرگ شیعه و مصنف و مدافع ایشان بود. در مجلس درس او بسیاری از علمای مذاهب مختلفه حاضر می‌شدند. (8) و ابن ندیم در کتاب الفهرست از شیخ مفید بعنوان یکی از متکلمین بزرگ شیعه نام می‌برد و از او بعنوان ابن المعلم یاد می‌کند و ستایش می‌نماید.

شیخ مفید نقل می‌کند: شبی در خواب دیدم که در مسجد کرخ از مساجد بغداد است نشسته بود، حضرت زهراء سلام الله

علیها را دیدم که دست‌حسنین را گرفته و نزد من آمدند و فرمودند: یا شیخ علمهما الفقه ای شیخ آنها را فقه تعلیم کن. پس بیدار شدم و در حیرت افتادم که این چه خوابی است و چگونه من حسنین را تعلیم دهم. صبح آنروز مادر سید مرتضی علم الهدی در حالی که دست‌سید مرتضی و سید رضی در دستش بود نزد شیخ مفید می‌آید و می‌گوید یا شیخ علمهما الفقه. شیخ تعبیر آن خواب را می‌فهمد و در احترام این دو برادر کمال مبالغه را روا می‌دارد.

ارتباط شیخ مفید با امام زمان

در ظرف سه سال سه توقع (9) از ناحیه امام زمان(ع) به او رسید که امام در خطابهایش به او چنین می‌فرمایند:

1- لالا الاعزا السدید الشیخ المفید: برادر عزیز و استوار شیخ مفید.

2- سلام علیک ایها العبد الصالح الناصر للحق الداعی الیه. سلام بر تو ای بنده شایسته خدا و ای یاری دهنده حق و دعوت کننده بسوی آن.

و جالب اینجاست که در زمان غیبت کبری هیچ توقیعی از ناحیه مقدسه نرسیده است. مگر برای شیخ مفید و شیخ اسدالله کاظمینی رحمهما الله تعالی.

در یکی از نامه‌ها که در اواخر ماه صفر سال 410 از ناحیه مقدسه برای شیخ مفید ارسال شده امام چنین می‌فرمایند:

بسم الله الرحمن الرحیم، اما بعد سلام بر تو ای دوستدار مخلص در دین که در ولایت ما مخصوص به یقین گشته‌ای ... پس از ستایش و حمد خداوندی که معبودی جز او نیست و درود به سید و مولی و پیغمبر گرامی ما حضرت محمد(ص) خداوند توفیق را در یاری از حق مستدام فرماید و پاداشت را در نشر علوم برای ما براستی زیاد و فراوان نماید... بدان که ما رخصت‌یافتیم تا تو را به نامه نگاری مشرف ساخته و دستور دهیم احکام ما را به دوستانمان که نزد تو هستند برسانی، خداوند آنان را به طاعت خود عزیز فرموده و بوسیله رعایت و حراست خود مهم آنان را کفایت فرماید، پس تو بیاری خدا واقف شو بر آن دشمنانی که از دین خدا بیرون رفته‌اند. بدانچه اکنون برایت بیان می‌دارم و در رساندن آن بسوی آنان که اطمینان داری بر آن وجهی که برای تو می‌نویسم...

ما اگر چه بر طبق آنچه خداوند برای ما و شیعیانمان مصلحت دانسته تا مادامی که دولت دنیا در دست فاسقان است جایمان از جای ستمگران دور است، ولی با اینحال به احوال شما آگاهیم چیزی از اخبار شما بر ما پوشیده نیست و ما از پیش آمد ناگواری که برای شما اتفاق افتاده آگاه هستیم و این پیشامد بدان سبب شد که بسیاری از شما بسوی آنچه پیشینان صالح از آن روگردان بودند متمایل گشته و بدان عهدی که از ایشان گرفته شده بود پشت پا زدند، گویا اینان نمی‌دانند که ما در فکر شما هستیم و از یاد شما بیرون نرفته‌ایم و گرنه بلائی سختی به شما می‌رسید و دشمنان شما را مستاصل می‌کردند. پس از خدا بترسید و در بیرون آمدن از فتنه‌ای که بر سر شما و بر سر آنکه اجلس نزدیک شده سایه افکنده است به ما کمک کنید، و حفظ کنید خود را از آن فتنه کسی که به آرزویش رسیده باشد و آن فتنه نشانه‌ای است برای حرکت کردن و اظهار نمودن شما امر و نهی ما برای همدیگر. خدا بی‌پایان رساند نور خود را اگر چه مشرکان نخواهند...

چون جمادی الاولی این سال در رسد بدانچه در آن اتفاق می‌افتد پندگیرید و برای آنچه پس از آن می‌آید از خواب غفلت بیدار شوید بزودی از آسمان برای شما نشانه و آیت آشکاری ظاهر گردد و مانند آن نیز از زمین نمودار شود و در مشرق زمین جریان ناگوار و حزن آوری اتفاق افتد و مردمی که از اسلام بیرون هستند بر سر مردم عراق مسلط گردند و به کردار ناپسند آنها روزی بر مردم عراق تنگ گردد و پس از این جریان با نابود شدن مرد سرکش از اشرار اندوه بر طرف گردد و از نابودی او مردمان با تقوا و نیکان خوشنود گردند برای آنان که در اطراف جهان اراده انجام حج را دارند وسائل آماده گردد و ما را نیز در آماده کردن وسائل حج به اختیار و توافقی ایشان سهمی است که آن با نظم و ترتیب در کار آشکار گردد. پس هر يك از شما باید کاری کند که او را بدوستی و محبت ما نزدیک گرداند و از آنچه موجب سخط و ناراحتی ماست بپرهیزد زیرا کار ما چنین است که بطور ناگهانی در می‌رسد و هنگامی در آید که توبه او را سود ندهد و پشیمانی از گناه وی را نجات نبخشد. خداوند راه رستگاری را به شما الهام فرماید و در توفیق یابی برحمتش درباره شما لطف نماید. (10) تالیفات شیخ مفید از دانشمندانی است که در بسیاری از علوم و فنون آثار گرانبهایی از او بیادگار مانده و کمتر علمی از علوم اسلامی یافت می‌شود که شیخ در او کتابی تالیف و یا تصنیف نکرده باشد. نجاشی 171 جلد کتاب برای شیخ مفید ذکر کرده است و چون در اینجا نمی‌توان تمام آنها را نوشت لذا نمونه‌ای از کتابهای او را نقل می‌کنیم:

1- در فقه و فروع فقه: مقنعه و الفرائض الشرعیه و احکام النساء 2- در اصول فقه: اصول الفقه 3- در علو قرآن: اعجاز القرآن، الکلام فی دلائل القرآن 4- در علم کلام: اوائل المقالات، نقض المعتزله 5- در امامت: ارشاد، افصاح، الايضاح 6- در عقاید: الارکان فی دعائم الدین و تصحیح الاعتقاد 7- در نقد مذاهب: الرد علی الجاحظ، الرد علی ابن الرشید، الرد علی اصحاب الحلاج 8- کتبهای بسیاری در موضوعات متفرقه مثل: اختصاص، مسار الشیعه، الاشراف و وفات شیخ مفید پس از گذشت 78 سال از عمر شریفش در خدمت به اسلام و مسلمین بالاخره در شب جمعه 3 ماه رمضان سال 413 هجری در بغداد وفات کرد. سید مرتضی بر جنازه او نماز خواند و سپس جنازه او را در رواق حرم مطهر کاظمین (علیهما السلام) دفن کردند.

شهید قاضی نورالله در کتاب مجالس المؤمنین نقل کرده که پس از وفات شیخ مفید این ابیات بخط حضرت صاحب الامر (عج) بر قبر شریفش یافتند:

لا صوت الناعی بفقْدك انه يوم علی آل الرسول عظیم ان كنت قد غیبت فی جدث الثری فالعلم و التوحید فیک مقیم و القائم المهدی یفرح کلما تلیت علیک من الدروس علوم (11)

پی‌نوشت‌ها:

- 1) سوره مزمل آیه 2، 3، 4
- 2) سوره سجده آیه 16
- 3) سوره ذاریات آیه 17
- 4) فهرست شیخ طوسی صفحه 186
- 5) رجال نجاشی صفحه 311
- 6) خلاصه صفحه 72
- 7) لسان المیزان جلد 5 صفحه 386
- 8) البدایه و النهایه جلد 12 صفحه 15
- 9) توفیق یعنی نامه‌ای که به امضای امام زمان(عج) رسیده باشد.
- 10) احتجاج طبرسی
- 11) مجالس المومنین ص 206